

Овај нехришћански однос према страдању као судбини отпадника и несретника, као последици заблуда и незнања не обећава нам никаква нова открића о 20. веку, осим тих које је већ исказао европски 18. век, епоха просветитељства. Али, да ли је то исправан став?

Зар је духовни смисао највеће трагедије 20. века само у томе да потврди исправност просветитељског морализаторства, које повезује грех с незнањем? Па зашто се раније, у допросветитељска времена трагедије таквих размера нису догађале с човечанством? Зашто тада управо век просветитељства отвара епоху невиђених раније потреса Француске револуције и наполеоновских ратова? Можда праволинијска верзија просветитељства, која претпоставља даљи раст основних тенденција Новог доба, више не одговара и управо на то нас је упозоравао са свом озбиљношћу 20. век? Питање о смислу највеће трагедије и страдања као, можда, главно морално-религиозно и антрополошко питање добија свој потврдан одговор само у историософском кључу – уз претпоставку будућег квалитетног заокрета у историји, новог формационог „скока“. Само предстоји нам да тај формациони скок протумачимо не више по-марксистички, не у парадигми техничко-економског мишљења, већ кроз духовно-религиозно преиспитивање наших пређашњих принципа односа према животу и ставова о уређењу света.

Заправо, то и јесте данас први разлог савременог историософског спора: своди ли се прелаз на нову, постиндустријску епоху, на нови круг научно-техничке револуције или је он у новим морално-религиозним решењима, која се не тичу толико вањског, предметног света, колико нашег унутрашњег, вредносног. А други разлог се тиче тога ко треба да изврши тај тражећи заокрет: миљеници или несретници 20. века, победници или побеђени. Овде, као и у првом случају, супротстављени су једно другом етос просветитељског ума и древна морално-религиозна интуиција. Први се ослања на необориве аргументе практичног здравог разума: пробијају се напред и показују пут осталим ти који имају боље стартне услове, ко је успео да више стекне и обезбеди себи предности. У ствари, ако се у постиндустријском друштву види непосредни наследник и настављач индустријског, тада првенство Запада и његова културна хегемонија остају неоспорни и у предстојећем кругу историје човечанства. Акумулативни процес историје се у том случају у основи своди на акумулацију техничко-економских достигнућа. Што се тиче „паралелне историје“ духа и моралности, моралног искуства, повезаног с трагедијама и прозрењима, страдањем и очишћењем, она се

притом просто занемарује или се ставља у зависност од техничко-економске еволуције у духу детерминизма базе и надградње.

Треба рећи отворено: западну цивилизацију, опремивши се тим прагматичним ставовима, можете волети и уважавати, јер та цивилизација својим успесима учвршћује ту „љубав из рачуна”. Русију, полазећи од довршене прагматичне свести, ни волети ни поштовати није могуће; овде су вероватнији мржња и презир, које данас у односу према њој испољавају наши савремени западњаци. Савремени западњачки либерализам у Русији, без обзира на декларативну одбојност према болшевизму, дели с њим његову основну револуционарно-нихилистичку лозинку постављену 1917. године: „Главни непријатељ је у својој сопственој земљи!”

Болшевици су својевремено остварили лењински позив на претварање „империјалистичког рата у рат грађански”. Наши либерали су то поновили крајем 20. века, претворивши хладни рат са Западом у хладни грађански рат. Та запањујућа наследност, при, очигледно, супротним идеолошким поставкама потврђује: главна вододелница не лежи између левих и десних, комуниста и либерала (демократа). Леви западњаци – комунисти и данашњи десни западњаци су јединствени у неким основним ставовима. И либерали, и марксисти већ одавно не верују у дух, претпостављајући му „материју”.

У теоријском смислу то значи строги детерминизам, чија победа обећава потпуну предвидивост историје, све до њеног „финала” (светски комунизам или светски либерализам). И када се увиђа да тај плитки детерминизам у Русији не делује, да се њена богата историјско-географска и културна органика не уклапа у шему, наредна авангарда се врло озбиљно вређа тим подсећајући не на убогост својих шема, већ на судбинску „неисправност те земље”. У практичном смислу победа „материје” значи победу прагматике, која се не устеже да на велика питања уређења света примењује критерије потрошачке свести. По тим критеријима, који се односе првенствено на животни стандард, Русија никада није заслуживала високе оцене. Зато, ако се систем оцена склапа тако да се у врх стављају ти критерији, а остали се одбацују у страну, као недостојни пажње, тада понижавајући лик Русије ниче сам по себи.

Хипотеза, постављена у основу ове књиге, састоји се у томе да се сазрели заокрет руске и светске историје, заокрет изнуђен безизлазношћу пређашњих решења западњаштва које влада у свету, тиче не техничко-производних, економских фактора, већ основа наше духовности, наших ставова о уређењу света и вредности. Тај заокрет припрема реванш духовно-хуманитарне елите над

„организаторима”, „експертима” и „командирима производње”. Али, реч је не о хуманитарцима националистичког „неоромантизма”, који говоре више о родном језику и оскрнављеним националним традицијама, него о подели рада и организацији предузећа. Реванш таквих хуманитараца је већ делом произашао при распаду СССР под утицајем испровоцираног и подржаваног извана национализма. Реч је заправо о таквом типу духовно-хуманитарне свести која мобилише као одговор на изазове савременог ниҳилизма, који прети коначним разарањем природе и културе. То је управо тај тип који се некоћ пробудио у доба пропасти античког света. Хришћани тог доба су први схватили да болести умирућег Рима није могуће излечити просвећивањем. Јер ниҳилизам је за разлику од примитивног варварства – производ не незнања, већ неизмерног егоизма и скепсе која све разара. Као одговор на њихов изазов потребно је распламсавање савести, а не образовна знатижеља.

Данас се човечанство у више светским размерама судара с истим тим проблемом. Главно питање његовог преживљавања повезано је не с новим научним открићима и технологијама, већ с тим да ли постоје нека нова моћна средства буђења савести и одговорности, укључујући одговорност коју диктирају глобални проблеми. Тај тип револуције свести нема ништа заједничко са постојећим поставкама и очекивањима просветитељства, али је вишеструко близак хришћанском типу решења глобалних проблема на граници дохришћанске и хришћанске ере.

Зато треба признати да свест савремених интелектуалних елита, које се хране „великим учењима” Запада од комунизма до либерализма, у принципу није адекватна карактеру глобалног изазова. Наиме, данас владајућа либерална идеологија уопште нема у резерви идеје које су сагласне с главним бригаама нашег преломног времена. Штавише, победа те идеологије у одређеном смислу је обележена несумњивим коракотом назад. Либерализам испољава поразну неосетљивост према еколошком проблему, зато што он „није предвиђен” класичним тржишним теоријама. Либерализам замењује „доекономског” човека, недораслог до рационалности тржишног понашања, с постеекономским човеком, који је прерастао „економицентрични” модел понашања и усмереност на духовне вредности и приоритете.

Смањујући социјалне програме, крешући расходе на науку, културу и образовање под изговором њихове „нерентабилности”, либерализам утврђује да се он самим тим бори са „доекономским” ставовима. У ствари он разара људске претпоставке прелаза од индустријског ка постиндустријском друштву. Еколошка и

социјална неодговорност либерализма се уписује у нихилистичку парадигму потрошачке свести, која жртвује будућност ради конјунктурног и тренутног.

Ако Запад и западњачка „авангарда” других региона планете, коју је он идејно отхранио, стварно немају у резерви других идеја и решења за уређење света, тада се намеће следећи закључак: епоха крајње заострених глобалних проблема у духовно-интелектуалном смислу показале се као епоха краја западне идејне и културне хегемоније у свету.

То се непосредно односи на судбину Русије и њене цивилизационе идентичности. Руска интелектуална и политичка елита је ступила у постсоцијалистичку епоху с *неадекватном* свешћу. Она је тражила „убрзање” – активизацију технолошке експанзије, коју је у Ново доба иницирао Запад – управо тада када је крајње заостравање глобалних проблема указивало на погубност такве експанзије. Она је објавила о повратку Русије у „европски дом” управо када је Запад коначно признао да Русија – није западна земља, и одлучио да је истисне из колективног система европске безбедности, одбацивши одговарајуће ставове Хелсиншког споразума. Коначно, она се спрема да заједно са Западом прослави „победу над тоталитаризмом”, тада када је сам Запад одредио ситуацију на супротан начин: као пораз Русије у хладном рату и неизбежност нове геополитичке прерасподеле света у своју корист, која одавде проистиче.

Па зашто су СССР – Русија претрпели тако разоран пораз када су имали једнак са Западом, а повремено и надмоћан војно-стратешки потенцијал? Одговор треба тражити тамо где је савремена прагматичко-технолошка свест уопште одвикала да тражи одговоре: у сфери духа. Пораз у Хладном рату и каснија геополитичка капитулација били су повезани с тим што наша земља није смогла да се самостално изнесе са болешћу тоталитаризма. Њене елите власти и интелектуалне су се у 20. веку понашале као доследни епигони: најпре су оне преузеле од Запада комунистичку идеологију и на њеној основи подигле нови поредак, који није имао ништа заједничко с руском културном традицијом. То је био заправо отеловљен у социјалним институтима западњачки мит Машине, или, изражавајући се језиком В. И. Лењина, „друштво, постројено као јединствена фабрика”. Када је, пак, тај зајмљени образац, без обзира на напоре и жртве који помрачују ум, увидео своју непоправљиву штетност, наши примитивни „демократи”, потекли из комунизма, у тражењу алтернативе поново су се обратили Западу. Тамо су они добили нови рецепт, поново потврдивши и своју културну неутемељеност, и своју стваралачку

неплодност и зависност. Нови зајмљени образац „импортованог либерализма” се показао не мање рушилачки практично и не мање антинационалан по духу, него пређашњи, комунистички.

Данас на наше очи у Русији тече процес светско-историјског значаја: завршава се неславно епопеја вестернизације света, коју је поново прогласио Запад у амбијенту еуфорије изазване победом у Хладном рату. То што данас у Русији изгледа као неуспех наредног западњачког експеримента, који његови аутори приписују неисправљивој „трости” Русије, заправо означава крај епохе вестернизације као такве. Али то ће поставити савремену Русију у потпуно ванредне услове. Од ње се захтева то што од других земаља, које су преживљавале модернизацију, све до сада није захтевано. Захтева се налажење алтернативе том глобалном ћорсокаку, у који је завела човечанство прометејска идеологија покоравања природе и културе у име... задовољавања примитивних потрошачких апетита.

Сви се диве замаху Тихоокеанског региона на челу с Јапаном. Али тихоокеанска епопеја, ако се не узимају у обзир само техничко-економски показатељи, у ствари је веома банална. Ради се ипак о истом том епигонству, о преузимању атлантистичког модела, наметаном после америчке окупације Јапана 1945. године. Јапан не случајно данас убрајају у систем велике западне седморке: он је стварно по моделу који је изабрао не толико тихоокеанска, колико „атлантистичка”, западна земља. Вероватно да је у том тренутку када се поново решавала његова послератна судбина Јапан још имао у својој природи и култури довољно резерви да издржи притисак технолошког грабежа. Данас су те резерве доведене до краја: еколошка ниша „технолошког човека” као посебног културног облика је испуњена и исцрпљена. Три највеће земље евроазијског континента – Русија, Индија и Кина – нису успеле да реше своје модернизационе проблеме до тога када се то десило. Према томе, њима запада у део неопходност да изаберу нови пут, да открију нову еколошку нишу на Земљи за врсту *homo sapiens*. У терминима формационе теорије то значи – да открију нову, постеконومску формацију, коју Запад није успео да открије, јер комунистичког „открића” по великом рачуну није ни било. У културолошким терминима који су, очито, приличнији постекономској епохи, то значи преобразовање унутрашњег света човека у духу новог система тежњи, оцена и приоритета.

Очито, главна тешкоћа се састоји управо у томе: у превладавању потрошачке свести, коју је западни либерализам опскрбио теоријским и идејним аргументима, који поуздано штите потрошача од мука савести за опљачкани свет. Вероватно, после тога ће

требати превладавати и друге тешкоће повезане с тим како конвертирати нови систем постекономских, постпотрошачких ставова у нови тип социјалне организације, радних односа. Ми прилазимо тачки одлучујућег цивилизационог преокрета човечанства.

Прво питање у вези с тим је: гда ће се десити тај преокрет? Највероватније, не на Западу, зато што је у тих који су научили да добро играју по пређашњим правилима најмање основа да мењају та правила. По свој прилици, преокрет ће бити извршен у једној од „заосталих” земаља – у Русији, Индији или Кини – или заједничким напорима тих културних гиганата.

Друго питање: ко ће извршити тај преокрет и који тип духовне мотивације ће лећи у његову основу? Данас се практично у свим земљама света оцртала многозначна културна поларизација: на интелектуалну авангарду, која проповеда продужење прометејске епопеје у све „раскованијим” формама, и конзервативну „моралну већину”, која се тврдоглаво „качи” за традицију.

Нашу демократску авангарду та „тврдоглавост” доводи управо до беса. Али историја 20. века је на том плану веома поучна. Почетком 20. века, када је владао култ Машине и с њим повезани мит тотално организованог, планског друштва (по обрасцу индустријских предузећа), мета револуционарне авангарде била је Русија као земља непрегледне „ситнобуржоаске стихије”, која се противи рационалној организацији. С револуционарним жаром и „научном” убедљивошћу марксистичка авангарда је тада уверавала у предности тоталног планирања и безизгледности ситнобуржоаског традиционализма и примитивизма. После 70 година показало се да су само земље које нису успеле да до краја искорене ту „стихију” и „примитивизам” сачувале шансу успешне посткомунистичке модернизације.

Данас с не мањим жаром и научном убедљивошћу либерална авангарда уверава о предностима слободног тржишта и безизгледности сваког социјалног протекционизма и других испољавања „антитржишног понашања”. Речју, авангарда захтева од националне средине наредну „беспоговорну капитулацију” у име потпуне победе свог „логички строгог” модела. Авангарди није ни на крај памети да управо многозначност и нестрогост реалног социјалног живота и културе управо и јесте залог друкчије могућег у том случају да „непогрешива” теорија ипак погрешити. Колико се пута после преврата и катаклизми, које су иницирали „бескомпромисни” модернизатори, у последњи час требало уверавати у историјску и моралну исправност стихијног народног конзервативизма.

Ја предосећам да ће управо тај конзервативизам постати ослонац будуће духовне реформације. Једно од главних светоназорних и светоградитељских питања савремености се формулише, по мом виђењу, овако: може ли вештачко, фабриковано бити боље и поузданије од природног, непројектованог. Још недавно идеолози прометејске културе су самоуверено одговарали на то питање потврдно. У производњи сурогата они су видели симптом коначног истискивања природног вештачким. Таквом типу свести никаква упозорења поводом разарања природне средине нису изгледала убедљива. Она је сматрала да ће прометејска епопеја Запада бити овенчана сретним крајем: способношћу да се конструише вештачка средина са унапред заданим својствима.

Срећом данас се тај конструктивистички екстремизам, изгледа, већ не користи кредитом поверења чак међу западном научно-техничком елитом. Онима, за које само научни аргументи изгледају убедљиви, најновија наука је показала да природни свет далеко превазилази технолошке конструкције по својој сложености, гипкости и способности самосталног развоја. Али ако је природно ипак изнад вештачког, тада позиција конзервативаца изгледа најзаснованија: важно је сачувати на нашој планети резерве повезане с природном средином, с природно-историјским културним и духовним наслеђем, са свим тим што је слободно од жалосне једностраности људске намене (између осталог и научно-рационалне).

Заправо, дефицит одговорности и опрезности, карактеристичан за западну „фаустовску културу”, је управо и повезан с тим што је она беспоговорно поверовала у главни технолошки мит – о тоталној замењивости природног и уникалног вештачким и умноживим. Тамо где имамо посла с произвољно умножаваним објектима (био то нови агрегат или „нови човек”), одговорност је сувишна, јер у процесу технолошке репродукције ми увек успемо да обновимо изгубљено, деформисано. И само увиђање тога да ни у ком случају није све у свету технолошки обновљиво и да процес такве репродукције има судбинске границе, враћа нам осећај дубоког „метафизичког немира” и с њим повезано схватање одговорности.

Могуће је да је алтернатива руског пута, која се осмишљава у мери тога како се испољава банкротство вестернизације, на тајанстван начин повезана с огромношћу и непоновљивошћу њеног простора. Западњачки прогресизам обезвређује простор, полагајући све своје наде на историјско време, на нову етапу прогреса.

Наша вестернизована интелигенција се посебно карактерише ослабљеним осећајем за простор. Само тиме се може објаснити њена данашња поразна геополитичка безбрижност. Међутим, наш простор даје нам данас, можда, последњу шансу. У области економије он нам даје могућност да формирамо економију природних производа као противтежу економији сурогата, која сада влада на Западу. И уколико су сурогати данас дискредитовани у очима најзахтевнијих и најбоље обезбеђених потрошача, тада се у нас појављује могућност да изађемо на тржишта најразвијенијих земаља у својству испоручилаца висококвалитетних производа, уместо тога да се спуштамо на раван земаља трећег света – испоручиоца сировина и енергената.

Ништа мањи потенцијал, повезан с реваншем природности и неизвештачености, налази се у руској култури. Данас, после очевидног банкротства наредних конструктора будућности, убедљив изгледа конзервативизам и неизвештаченост „народне истине”, која се више ослања на моралну интуицију него на захтеве најновије социјалне инжињерије.

Данас много расправљају о односу формационог и цивилизационог прилаза. Формациони прилаз је повезан с поставкама и очекивањима новог круга прогреса, квалитетно нове етапе друштвеног развоја. Цивилизациони обраћа пажњу на постојаност културних кодова и архетипа, својствених свакој од сапостојећих на Земљи цивилизација – западно-хришћанске, источно-хришћанске, муслиманске, индо-будистичке, конфучијанско-таосистичке.

Парадокс епохе светске вестернизације повезан је с тим што је чувар цивилизационог памћења народ, док вестернизована интелигенција у свим незападним регионима света разара то памћење, свим снагама намећући западне обрасце. Ако се цивилизационо памћење не успе очувати, тада ће формациони преокрет који очекује човечанство неизбежно бити врло једностран – остварен по западном „пројекту”. Ако се, пак, напротив, цивилизациона разноврсност успе очувати, тада ће и очекивано постиндустријско друштво бити многоваријантно, плуралистичко, што значи гипкије и постојаније, ближе идеалу социјалне праведности, који искључује хегемонизам и диктат једног дела света над свим осталим.

У томе се и састоји висока мисија народног конзервативизма у савременој прелазној епохи: сачувати цивилизациону разноврсност, вишегласност света и тим самим обезбедити његову саприпадност божанској разноликости Космоса.

Све речено ни у ком случају не значи да се требамо уздати у неко народно неопаганство, повезано с почвеничким духом

родног простора, али неосетљивог на зов великог историјског времена. Напротив, реч је о обнови раскинутог континуума простора-времена, у оквиру ког разноврсност простора погодује формирању алтернатива историјског времена. Реч је о томе да не поставља само један регион планете, у својству вечне „авангарде”, целом човечанству своје једноваријантне моделе будућности. Заједнички ствараоци будућности, која постаје све више општепланетарна, узајамно повезана, имају право бити сви народи Земље – носиоци проживљених моралних завета и културних традиција.

Што се тиче Русије – земље која живи на раскрсници великих светова Истока и Запада, Севера и Југа, она нема другог начина да избегне распад по линијама вододелнице речених светова, него да предложи народима Евроазије нову моћну суперетничку синтезу. Таква синтеза може постати нова светоградитељска идеја, окренута будућности.

Данас је Русија близу очајања. Њено стање је изазвано и пропашћу пређашњег избора, којем је она дала толико снага и жртава, и пропашћу новог „либералног” пројекта. Искуство показује да велике и самољубиве нације, претрпевши неуспех, често траже спас у расту енергетике реванша, војне моћи и освете победницима. Тако се десило с Немачком после Версаја. Русија се данас налази у сличном положају побеђене државе, на чије законите интересе победници отворено не намеравају рачунати. Пред њом се отварају два пута. Ако она поверује верзији „краја историје” – томе да принципијелно нових решења устројства живота човечанство нема у резерви, да се предстоји организовати само по већ створеним мерама, тада ће она највероватније изабрати насилну варијанту решења. У оквирима коначно створеног ареала ресурси и сфере утицаја се могу прерасподељивати само силом.

Није се случајно мит „краја историје” подударно са новом активизацијом насилне геополитике. Човечанство се спасавало од ћорсокака бесконачног самоубилачког клања за простор и ресурсе тиме што је преуређивало стратегију уређења живота, налазећи нова формациона решења. Нова формација је за човечанство исто то што и – нова еколошка ниша за биолошке врсте у природи. Она омогућава да се пробије у „нове просторе”, избегавајући пренасељеност и с њом повезане опасности међусобног истребљења.

Данас је главном жртвом наредне геополитичке прерасподеле света, несумњиво повезане с исцрпљивањем те „нише човечанства”, коју му је одредила западна економска формација, постала Русија. Сада много тога у свету зависи од будућег одговора Русије на тај изазов. Ако се она коначно разувери у квалитетно

нове могућности будућности, поверовавши западним гласницима „краја историје”, тада ће се она окренути геополитички сили, тражећи реванш за своје неизмерне губитке. За саму Русију то је пут националистичке диктатуре, за свет – новог хладног или оружаног светског рата.

Али ја верујем у стваралачке могућности руске културе, у то да ће она „на дну очајања” наћи спасоносан одговор за Русију и цели свет. Реч је ни мање ни више него о новом формационом решењу, формирању нове историјске парадигме човечанства. Прешавши у нови простор-време човечанство ће одбацити данашње геополитичке спорове као нешто другостепено. Ми се налазимо на раскршћу. Искуство показује да када су се проблеми преживљавања крајње заоштравали, а нова формациона решења каснила, да је наступала епоха тоталне *милиитаризације* мишљења. Милитаризам – је сведочанство дефицита културно-историјског стваралаштва, дефицита који порађа очајање, крајњу непостојаност и свеопшти авантуризам.

Русији, у које данас разлога за очајање може бити више него у других, предстоји да потврди да човечанство ипак још увек има велику алтернативу. Ја верујем у стваралачке могућности руске културе, у њену способност да нађе конструктиван одговор на невиђене изазове наше епохе. Али, за то је потребно да данашња растрганост два социокултурна пола – народа и елите – буде, коначно, превладана, да би се *ипосијорно* осећање народа и *исијорно* осећање интелигенције спојили у једно. Тада ће наш национални пројект будућности постати конкурентан на тржишту светских алтернативних пројеката савремене прелазне епохе.

Прево с руског
Бранимир Куљанин